

könyv
könyvtár
könyvtáros

2002
július

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

11. évfolyam 7. szám

2002. július

Tartalom

Monok István: A nemzeti könyvtár évfordulójára	3
Vajda Kornél: Mi a csoda az – egy nemzeti könyvtár?	7
Poprády Géza: Nemzeti könyvtárak a nagyvilágban	19
Lukáts János: Vázlatok az Országos Széchényi Könyvtár arcképcsarnokából	28
Pegán Anita: Ezerarcú OSZK	38
Kenyéri Kornélia: Tükörserepek. Az OSZK a Könyvtáros írásainak tükrében	49

From the contents

Studies on the Hungarian national library celebrating bicentenary of its foundation and on the problems of national libraries (essays by István Monok, Kornél Vajda, Géza Poprády, János Lukáts, Anita Pegán and Kornélia Kenyéri)

Cikkeink szerzői

Kenyéri Kornélia, a Néprajzi Múzeum könyvtárának vezetője; *Lukáts János*, író; *Monok István*, az OSZK főigazgatója; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa; *Poprády Géza*, az OSZK főtanácsosa

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

A nemzeti könyvtár évfordulójára

2002-ben a magyarországi gyűjtemények történetében számos kerek évfordulót ünnepelhetünk. A Nemzeti Könyvtár és a Nemzeti Múzeum alapításának bicentenáriuma mellett az erdélyi magyarság központi könyvtárának, a Teleki Tékának a megalapítását (200 év), de a magyar megyei könyvtári hálózat születésének 50. évfordulóját is. A Pulszky Társaság, a Budapest Történeti Múzeummal és az Országos Széchényi Könyvtárral közösen rendezte azt a kiállítást, amely a magyarországi múzeumok születését követte nyomon¹. A XIX. század első felében az európai nemzetek sorra alakították központi gyűjteményeiket (könyvtárak, múzeumok) a nemzeti kulturális öntudat olyan háttér-intézményeiként, amelyek az elmúlt másfél, két évszázadban be is töltötték szerepüket. Az olyan soknemzetiségű országban, mint amilyen Magyarország volt, az egyes nemzetiségek külön-külön is cselekedtek. Az erdélyi románok Balázsfalván, a szászok Nagyszebenben (Bruckenthal Múzeum), a szerbek Újvidéken, a horvátok Zágrábban, a szlovákok Turócszentmártonban. Küldetésük volt ezeknek a gyűjteményeknek, és nem véletlen hogy akkor, és éppen azon a módon történt a megalapításuk.

Most, nemzeti gyűjteményeink kétszáz éves évfordulójának ünneplésekor azonban nem csupán a múltat kell tanulási szándékkal vallatnunk. Olyan korszakfordulóhoz érkezett ugyanis a magyar kultúra, és ezért a magyar közgyűjtemények is, amelynek hatásaival szembe kell nézniünk, és ki kell alakítani azt a stratégiát, amellyel a közgyűjtemények megtalálják és betöltik szerepüket az új kulturális (az új technico-culturalis) korszakban. Az ünnepi alkalmakkor megszokott patetikus gondolatoktól sem visszariadva: valóban évfordulóhoz, vagy mondjuk, legalábbis fordulóponthoz érkezett nemzeti könyvtárunk is.

A megalapításkor Széchényi Ferenc gróf hagyományokat követett, de maga az alapítási tett egy újfajta kultúra-szemléletet alapozott, illetve erősített meg: a kultúra polgári nyilvánossága iránti igényt. Tudjuk, hogy maga Széchényi Bibliotheca Regnicolarisnak nevezte az új intézményt, ezzel is jelezve: a kora újkori „hungarus tudat”² örököse. Az intézmény azonban rövid idő alatt a kulturális magyarságtudat egyik szimbólumává vált még akkor is, hogy Magyarország nemzetiségei is joggal gondolhatták volna, hogy megalakult központi gyűjteményük. A könyvtár állománya mindenesetre indokolható volt ilyen gondolatokat.

Melyek azok a hagyományok, amelyeknek a Bibliotheca Regnicolaris megalapítása szerves folytatása volt? A nyugat-európai népeknél a közösségi használatú könyvtárak gondolata a humanista kezdeményezés, a reformáció művelődési programja, illetve az egyes uralkodóknak a nemzeti kultúra támogatási programjának hármasságában foglalható össze. Az olvasókörok, illetve a kölcsönkönyvtárak e területen is csak a XVIII. század végén, a XIX. század első felében alakultak ki. Ha ezt az állítást igaznak fogadjuk el,³ akkor lássuk hogyan áll a helyzet a magyarországi könyvtárak történetét tekintve.⁴ Handó György pécsi könyvtárának nyilvánossága a XV. században a humanista könyvtáralapításokra példa, és ilyennek mondható

Hans Dernschwam (Besztercebánya) és Zsámboky János (Bécs) gyűjteménye is. A reformáció előtti városi könyvtárak, illetőleg a városi tanácsok könyvtárai, s azok részleges nyilvánossága is a humanista generációk hatásának tudható be. Ez a könyvtártípus nem ismeretlen a Kárpát-medencében sem. Johann Henckel (1481–1539) lőcsei humanista, plébános a 24 Szeppességi Plébános Testvérelete Könyvtárát a saját magángyűjteményével és más adományokkal egyesítve hozta létre a Szent Jakab templomban azt a könyvtárat, amelyet ma Lőcsei Középkori Könyvtár névvel említ a szakirodalom. Vitathatatlan azonban, hogy a közösségi használatú könyvtárak történetében a fordulópontot a reformáció jelenti. Azok a főként jezsuita példák, amelyeket a szakirodalom mint közösségi használatú katolikus gyűjteményeket említ, már a reformáció eredményeit részben magáévá tevő, okos rendi politika eredményei. Klimó György pécsi püspök „nyilvános könyvtár alapítása” (1764) pedig a klasszikus példa minden magyar könyvtártörténeti összefoglalásban.

Hagyománynak mondható gróf Széchenyi Ferenc korában az is, ahogy a magyarországi főurak és főpapok a nemzeti királyi udvar művelődésszervező feladatait átvállalták. A XVI. századtól kezdve igaz ez a helyzet. A nemzeti királyi udvar hiánya a mohácsi vész után komoly terhet rakott a magyarországi arisztokrácia vállára, és ezt a terhet felelősséggel viselték. A Nádasdy, a Bánffy, a Zrínyi, a Thurzó, az Esterházy, a Rákóczi családok (a sor persze folytatható) magukra vállalták azt a művelődésszervező szerepet, amelyet boldogabb népeknél a király játszott. Erdélyben az 1658. évi tatárdúlás – vagyis a központi fejedelmi udvar megszűnése – után erősödött meg a Telekiek, az Apaffiak, illetve a Bethlenek szerepe. Az iskolák, a nyomdák és a könyvtárak létrehozása és folyamatos támogatása mellett fontos szerepet játszottak a civilizatorikus változások irányításában is (higiénia, viselkedéskultúra stb.). A XVIII. század folyamán kialakulnak a bibliofil főúri gyűjtemények, amelyek közül a *Batthyány*, a *Bethlen*, az *Esterházy*, a *Festetich*, az *Illésházy*, a *Jankovich*, a *Nádasdy*, a *Ráday* és a *Reviczky* családokéi a legjelentősebbek. Az arisztokrata és a főpapi könyvgyűjtés eredményeként létrejött modern könyvtári kultúra kialakítóiban ekkor tudatosodott az, hogy könyvtáraik nem csupán a kincsképzés eszközei, nem csupán tudós műhelyek és nem csupán művelődésszervező központok, hanem a nemzeti kultúra írott emlékeinek a lerakatai is. Olyanok, amely sokszor egyetlen megmaradt példányban, vagy az azt pótló másolatban őrizték meg elődeik gondolatát. A központi könyvtár, az egyes kultúrák nemzeti könyvtárának alapítási gondolata ekkor érte el a Kárpát-medencét. Ekkor jött létre tehát Széchenyi Ferenc adományából a magyarországi Bibliotheca Regnicolaris, és ahogy már említettem, az erdélyi magyar nemzeti könyvtárként ránk maradt Teleki-könyvtár, és a Nagyszombatban szász nemzeti könyvtárat (és múzeumot) alapító Brukenenthal-könyvtár.

A nyugat-európai és a magyarországi gyűjtemény-alapítások minden hasonlóságuk ellenére tehát különbözőek. Nem elég ugyanis azt figyelembe venni, hogy ezeknek a gyűjteményeknek a nemzeti kulturális örökség tárgyi és írott emlékei feltárása, nyilvántartása, feldolgozása, megőrzése és szolgáltatása a feladatuk. Ezekben az alapvető feladatokban ugyanis nincsen különbözőség. Abban sincsen – és ezzel rátérnék a bevezető mondatokban említett napjainkban zajló „fordulat” jellemzésére –, hogy az információs technológiák XX. század végi változása kísérőjelenségeinek sorában számos átmeneti negatív hatással is számolnunk kell. Az is közös jelenség a világ valamennyi táján, hogy a múzeumok inkább a látvány terem-

tés, az újabban örvedetesen fejlődő képi kultúra igényeinek kielégítése irányába kell, hogy elmozduljanak, a könyvtárak ezzel párhuzamosan egyre inkább adatszerrű információk szolgáltatóivá válnak. Azt is állíthatjuk, hogy a könyvtárak mindennütt a világon egyre inkább múzeumok is lesznek. Nem csupán a középkori kódexanyag bemutatása megy ma már eseményszámba, de a fotógyűjtemények, vagy a plakátok, díszlettervek, zeneművek kéziratái is olyan műtárgyaknak minősülnek, amelyek megőrzése, bemutatása múzeumi eszközöket igényel. De ahogy nemzetként másként-másként alakult a gyűjtemények létrejöttének a története, ugyanúgy más-más válasz kell, hogy legyen a modern korszak kihívásaira is.

A legjobb stratégia megtalálásához – azt hiszem – szükség van annak a végig-gondolására, hogy melyek voltak a gyűjtemények alapításakor a legfontosabb céljaik az alapítóknak, és mennyiben változott ez célrendszer napjainkra. A világ ugyanezt teszi napjainkban, amikor két hónapja újra alapították az Alexandriai Könyvtárat. Azt a könyvtárat, amelyről mindannyian azt tanultuk, hogy egy őrző könyvtár volt, archiváló szándékkal, amely csak a tudományos célú felhasználást segítette, azt is szűk körben. A könyvtár megálmodói 1998 novemberében konferenciát rendeztek, hogy közösen gondolkodjanak a feladatokról. Már a szekciók elnevezései is tanulságosak: alapítás, összegyűjtés, megőrzés, rendezett szolgáltatás.⁵ Úgy tűnik tehát, semmi új a régi Alexandriától, a nemzeti kultúrák lerakatain át az új Alexandriához vezető úton. De melyek a közös feladataink (hasonlóak a világ bármelyik könyvtárához), és melyek azok, amelyek különböznek ettől az általánostól?

A továbbiakban két területet érintek ebből az utóbbi szempontból:

- a digitális eszközök alkalmazásának szükségessége, az Internet tartalommal való gyors feltöltésének stratégiai fontossága, mint a nemzeti kulturális örökség tovább hagyományozásának csaknem egyetlen lehetősége;
- a felsőoktatás és a tudományos kutatás elméleti irányba való eltolódásának következményei, a közgyűjtemények szerepvállalása ebben a helyzetben.

A könyvtár állományának gyors megjelenítése a világhálón két szempontból kiemelkedő fontosságú: a fiatal generációk tagjai számára nem információ, amely nem elérhető az informatikai eszközökkel, így tudatukból a múlt potenciálisan kiesik, a közelmúlt pedig felértékelődik. A másik szempont a nemzeti kultúrák egymással való vetélkedése: nem mindegy, hogy a Kárpát-medence múltja, nemzeti kultúránk milyen képet mutat magáról a világnak, amelyik világ – már amelyik része egyáltalán érdeklődik e terület iránt – elsődleges tájékozódási forrása is a világháló.

A felsőoktatási folyamatból, és lassan a humán tudományokból visszaszorulóban van a történetiség, a történeti filológiai alapkutatások. A közgyűjtemények tehát alapvetően a magyarországi tudománytörténet e ténylegesen soha nem volt pozitivista korszakát hivatottak beteljesíteni a saját dokumentum állományuk feltárással, a tudományos igényű bemutatással és a további kutatás számára való hozzáférhetővé tétellel. Az egyes közgyűjteményi típusok mögött ugyanakkor kialakult diszciplína (tudomány szak) és ennek nemzetközileg is jól szervezett intézményrendszere (muzeológia, levéltártudomány, könyvtártudomány). Ezen tudományok művelése is alapvetően az egyes közgyűjteményekben zajló tudományos tevékenység. Sajnálatos módon – a források és a lehetőségek szűkössége

folytán – feszültség is regisztrálható a szaktudományok művelői és az egyes közintézményekben folyó anyag-feltáró jellegű és anyag-elemző tevékenység művelői között. Ezek a feszültségek néha intézményi gondná is kinőhetnek magukat. A közgyűjtemények azonban nem mondhatnak le arról, hogy a saját szakmájuk tudományát elsődlegesen ezekben az intézményekben, anyag- és tevékenységközelben műveljék. Nem hihetünk olyan könyvtártudósban, aki nem ismeri gyakorlatban a könyvtárat, levéltártudósban, aki nem dolgozott levéltárban, muzeológusban, aki a muzeológiáról csak olvasott.

Befejezésként szeretném megismételni bevezetőm két, a jövőre vonatkozó gondolatát: a múzeumok, a levéltárak és a könyvtárak csak akkor tudják az alapításuk óta rájuk rótt változatlan feladatokat – feltárás, nyilvántartás, feldolgozás, megőrzés, szolgáltatás – teljesíteni, ha eszköztárukban megújulnak, az információkat a modern eszközökkel válogatás nélkül szabadon teszik hozzáférhetővé, és akkor, ha a feltárás minőségében egyre inkább tudományos igénnyel lépnek fel magukkal szemben.

JEGYZETEK

- 1 Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. Bp., 2002, Pulszky Társaság–Magyar Múzeumi Egyesület.
- 2 Lásd Szűcs, Jenő: Nemzetiség a feudalizmus korában. Bp., Akadémiai Kiadó., 1972., illetve legutóbb: Klaniczay, Tibor: Die Benennungen „Hungaria” und „Pannonia” als Mittel der Identitätssuche der Ungarn. in: Antike Rezeption und nationale Identität in der Renaissance insbesondere in Deutschland und in Ungarn. Hrsg. von Klaniczay, Tibor–Németh, S. Katalin–Schmidt, Paul-Gerhardt. Budapest, Balassi Verl., 1993. (Studia Humanitatis Bd. 9.) 83–100.
- 3 A kérdés klasszikus tanulmánya (mint oly sok más témakörben is) a könyvtáros–levéltáros Jean Rott tollából származik: Sources et grandes lignes de l’histoire des bibliothèques publiques de Strasbourg détruites en 1870. In: Cahiers alsaciens d’archéologie, d’art et d’histoire 15(1971) 145–180. A gazdag szakirodalom legújabb összefoglalása: Louis Desgraves: Vers la bibliothèque publique. In: Histoire des bibliothèques françaises sous l’Ancien Régime. 1530–1789. Sous la dir. de Claude Jolly. Paris, 1988. 391–395.; Berthold Louis Ullmann–Philip A. Sradler: The Public Library of Renaissance Florence. Niccolo Niccoli, Cosimo de’ Medici and the Library of San Marco. Padova, 1972. (Medievo e Umanesimo. 10.) – a korban mindenképpen egyedülálló módon, 1444-ben „ad utilitatem hominum sempiternam” bizonyos értelemben nyilvánossá tett könyvtár persze nem a mai értelemben „nyilvános könyvtár”. Vö. még: Vorformen der Öffentlichen Bibliothek. Zusammenge stellt und eingeleitet von Peter Vodosek. Wiesbaden, 1978. (Beiträge zum Büchereiwesen. Reihe B. Quellen und Texte. Heft. 6.); Wolfgang Thauer–Peter Vodosek: Geschichte der Öffentlichen Bücherei in Deutschland. 2., erweiterte Auflage. Wiesbaden, 1990. 1. Kapitel. 15–29.
- 4 Összefoglalóan lásd: Monok István: „Libri in publica libraria exules scholastici”. Kísérlet egy fejlődé értelmzésére, avagy a városi közösségi könyvtárak kialakulásáról Magyarországon. In: Tarnai Andor-émlékkönyv. Szerk. Kecskeméti Gábor. Bp., 1996. 181–187.
- 5 Des Alexandries I. Du livre au texte. Sous la direction de Luce Giard, Christian Jacob. Paris, 2001, BNF.